

Priziv savjesti kao tema u umjetnosti

Ponedjeljak, 18. ožujka

Priziv ili prigovor savjesti?

U posljednje vrijeme u javnost je ušao govor o prizivu savjesti. Budući da me tema zaintrigirala te sam nedavno napisala pokušaj dublje analize problema za jedan portal, ovaj će se kratki dnevnik pozabaviti istim, samo u nešto drukčijem ruhu. Jer ova je tema mnogo starija od današnjih rasprava. Njom se osim etike, politike i prava bavila umjetnost.

Treba li reći priziv ili prigovor savjesti? U prizivu se netko na nešto priziva – na savjest – a u prigovoru savjest progovara protiv nečega. To nešto je politički zakon ili konvencija postupanja u nekoj struci ili praksi. Priziv savjesti danas je međunarodno priznato moralno pravo. Ima u sebi nešto paradokсно: zakon omogućuje pojedincu da se usprotivi uobičajenim pravilima neke prakse, pa i samom zakonu.

Utorak, 19. ožujka

Mit o Antigoni, toliko prisutan u povijesti umjetnosti, priča je o prizivu savjesti. Sofoklova Antigona, pokopavši brata koji je bio zaratio na vlastiti grad, suprotstavlja se ujaku-kralju Kreontu koji je pokapanje izdajice bio zabranio pod prijetnjom smrti. Sestra Izmena smatra da nije pametno izvoditi nemoguće manevre, zbog kojih se gubi život. Antigona je svjesna rizika i svejedno odlučuje pokopati brata. Kreont joj je bio jasno dao do znanja da je njegova riječ zakon, no ona je sigurna da je božanski, prirodni moralni zakon iznad pozitivnog, kontingentnog zakona: A znamo li što bozi misle o svem tom? (...) Al' prava nema moje meni branit on. Izazovno kaže opreznoj Izmeni: (ti) zakon božji pogazi! Izmena odgovara da nije vrsna radit usprkos građanima. Doista, ne poništava ni kršenje zakona zajednicu kao tijelo okupljeno zakonom? Sofoklova Antigona mirna je i dostojanstvena. Potpuno svjesna u što se upušta, ne strahuje: Al' sudi, kako hoćeš, ja ću onoga pokopat! S takva djela dika mi je mrijet, Jer draga do njeg - do dragog ću u grob leć, Učiniv sveti grijeh. Pozvana na red pred Kreontom, kaže: Pa priznajem, - uradih, i ne tajim to. Druge umjetničke Antigone nisu takve: na slici Sebastiena Louisa Guillaumea Norblin de la Gourdainea Antigona pokapa brata Polinika (1825.) djevojka se u nemirnom trzaju otima od stražara koji dolazi odvesti ju kralju. Antigona Mire Gavrana (1983.), napisana u drugim političkim vremenima, tjeskobno i nervozno pita: Zašto ću umrijeti? Ja ništa nisam učinila. Treba se ipak vratiti na Izmenino pitanje: kad bi svatko kršio zakon prema svojoj savjesti, ne bi li se društvo raspalo? Odgovor na to pitanje na svoj način daje Sokrat.

Srijeda, 20. ožujka

Sokrat – priziv savjesti protiv molbe protiv izigravanja zakona

Sokrat iz Atene, legendarni mudrac koji je dosađivao sugrađanima osvještavajući ih o neznanju, nije pisao. O njemu doznajemo od suvremenika poput Platona, Ksenofonta, Aristofana...u tom je smislu Platonova Obrana Sokratova pravi sudski triler i, istovremeno, lirska meditacija o duši, tijelu, pravednosti, smrti, zakonu i koječemu drugom. Optužen da kvari mlade i ne vjeruje u bogove, Sokrat se ne osjeća krivim, nego dapače zaslužnim za svoj pedagoški rad. U jednom trenutku predlaže blažu kaznu od smrtnu, koju mu dosuđuje skupština, no teško se oteti dojmu da i ne pokušava izmaći smrtnoj kazni nego se ironično poigrava svojim tužiteljima i sudom. U svome govoru ostavlja duhovnu oporuku: život bez misaonog propitivanja nije vrijedan življenja, pa makar to značilo ostaviti se „normalnog“ života i potucati se po trgovima razgovarajući. Štoviše, jedino dobro koje životu daje težinu i smisao neprestano je preispitivanje savjesti o tome što je moralna istina, smatra Sokrat. Na ovo bi se moglo odgovoriti – kad bi svatko neprestano stavljao u pitanje politički zakon i dao si pravo da ga zaobiđe jer ga na to nuka savjest – politički bi zakon izgubio snagu i nijedna zajednica ne bi mogla funkcionirati! Sokrat je bio toga svjestan i baš je zato otklonio mogućnost bijega ili izгона kao blaže kazne: zar da se ja, kojem je atenski zakon omogućio da budem dijelom zajednice, u koji sam uvijek poštivao, sada tom zakonu suprotstavim? Ostaje pitanje, kao i uvijek, gdje povući granicu. Priziv savjesti nije kolektivno, nego individualno pravo. Vrijedi jedino ako se temelji na važnom moralnom načelu općenitijem od političkoga zakona koji predviđa ovo ili ono. Slastičar koji bi odbio prodati kupcu šaumpitu jer smatra nemoralnim trovati ljude rafiniranim šećerima ne bi se mogao

legitimno prizvati na savjest.

Četvrtak, 21. ožujka

Kršćanski mučenici – prizivači?

Biblijske osobe poput Stjepana prvomučenika, apostola i daljnjih kršćanskih mučenika, pa i sam Isus, primjeri su nešto šire shvaćenoga priziva savjesti: svjesnoga nepoštivanja zakona koji je nespojiv s osobnim moralnim uvjerenjima tj. identitetom. U Iv 18 Isus se zagonetnim riječima obraća Pilatu: Kad bi moje kraljevstvo bilo od ovoga svijeta moje bi se sluge borile da ne budem predan Židovima. Ali kraljevstvo moje nije odavde. ... I onda ono famozno: Ja sam se zato rodio i došao na svijet da svjedočim za istinu. Tko god je od istine, sluša moj glas. Na naslavnije pitanje Što je istina?, zanimljivo, Pilat nije dobio odgovor. Taj je trenutak u kontemplativnoj maniri zabilježio Duccio Buonisegna oko 1255. Pilat živahnim pokretom ruke izražava svoj nemir, a Isus ga, uspravan spokojno i prodorno promatra. U baroknoj izvedbi Pietra iz Cortone oko 1660. Stjepan prvomučenik, osuđen za bogohuljenje propovijedanjem nove vjere, gleda otvoreno nebo dok ga kamenuju.

Petak, 22. ožujka

Dessmond Doss i Greben spašenih

Svaki čin pozivanja na savjest šalje snažnu poruku i poziva na propitivanje – počevši od građana koji su skrivali članove progonjenih manjina i pomagali im, kvekeri i Jehovinih svjedoka koji su odbijali služiti vojni rok i čamili po američkim zatvorima u doba opće vojne obveze, do Muhammeda Alija koji je zbog odbijanja ratovanja u Vijetnamu (iako mu muslimanska vjera to nije zabranjivala) proveo pet godina u zatvoru i ostao bez naslova svjetskoga prvaka, preko Amerikanca Dessmonda Dossa koji je u Drugom svjetskom ratu postao prvi vojnik s prizivom savjesti koji je dobio najviša odličja za hrabrost, kojega je nedavno proslavio Mel Gibson filmom Greben spašenih, pa sve do nepoznatih prizivača o kojima mediji ne govore. Doss, dvadesetšestogodišnji adventist iz Virginije zavjetovao se Bogu da ne će nikada ubiti čovjeka.

Nakon napada na Pearl Harbour, dobrovoljno se prijavio u američku vojsku te je služio kao bolničar. Na vojnom sudu umalo je dobio nečasani otpust iz vojske. Tijekom bitke za Okinawu spasio je život 75 ljudi te postao prvi vojnik s prizivom savjesti koji je dobio Medalju časti. Pitanje glasi: zašto je prilično dobar film koji je o svemu tome 2016. godine režirao Mel Gibson prošao nezapaženo pri Akademiji...?

Subota, 23. ožujka

Građanski neposluh?

Je li građanski neposluh i priziv savjesti isto? Nije. Dezerteri nisu prizivači savjesti, ali pobornici bojkota, mirnog marša i štrajkači glađu bliži su mu. Nenasilan otpor Indijske revolucije i Martina Luthera Kinga bliski su prizivu savjesti jer se temelje na satyagraha – prijanjanju iz istinu. Slikar Paresh Maity na dojmljivom toniranom platnu odaje počast mirnom Gandhijevu hodu i 78 dobrovoljaca 1930. u Dandi. Odbijanje kupnje i konzumacije soli pod britanskim uvjetima postalo je simbolom otpora. Pa ipak, dok se ovdje radi o društvenim pokretima, priziv savjesti najčešće se veže uz pojedinca. Dojmljivi su i portreti koje je slikar Eric Wilson, prizivač adventist, napravio dok je služio kao civil u Bolnici Lidcombe 1946.

Nedjelja, 23. ožujka

Ljudožder vegetarijanac

U bolničkom trileru prema kojem je snimljen i uznemirujući film „Ljudožder vegetarijanac“, ginekologa i pisca Ive Balenovića, glavni lik Mrkan kaže: „Ginekolog s prigovorom savjesti je kao ljudožder vegetarijanac“ aludirajući na kolegu Bantića. Prije toga ga opisuje: „Veliki protivnik abortusa. Doslovni hipokratovac“ a potom nastavlja: „Imao je uvijek sto i jedno pitanje. Nisam ga mogao smisliti jer je izlazio na prve rokove. Nisam ga mogao smisliti jer je dobio Dekanovu i Rektorovu nagradu. Nisam ga mogao smisliti jer je stalno hodao s gomilom papira i raspravljao o medicini.“ U jednome intervjuu za T-portal autor Balenović reći će: „Što se tiče priziva savjesti,

ako je iskren, to poštujem, ali ima ljudi koji imaju priziv savjesti u redovno radno vrijeme, a u dežurstvu ga izgube.” Na kraju – što je smisao priziva savjesti? Njegova je najveća snaga upravo staviti zakon u pitanje u ime dubljeg, općenitijeg zakona. Tajna priziva savjesti u ovome je: svaki zakon može biti u krivu. Klauzula priziva savjesti čak može ukazati i na potrebu promjene zakona. Dosljedan prigovor savjesti, čak i ako je pravno zajamčen, košta: potpora kolega, medijskog linča i još koječega. Hrabri ljudi plaćaju tu cijenu.